

Świętokrzyski Park Narodowy

Przyrodniczo - kulturowa
ścieżka edukacyjna
Nowa Słupia -
Święta Katarzyna
Śladem kolejki
wąskotorowej

PTTK
Oddział Świętokrzyski
w Kielcach

Co to jest Park Narodowy?

Park Narodowy to najwyższa forma ochrony przyrody w Polsce. To obszar o unikatowych walorach przyrodniczych, naukowych, społecznych, kulturowych i edukacyjnych. Wyjątkowość tego miejsca polega na tym, że jest zachowany w stanie naturalnym lub w niewiele zmienionym przez działalność człowieka. Najważniejszym zadaniem parku narodowego jest ochrona przyrody z całą jej różnorodnością biologiczną i walorami krajobrazowymi, dbanie o bezpieczeństwo wszystkich jej elementów, zachowanie lub przywracanie przyrody do stanu naturalnego.

Czy wiesz, że:

- W Polsce najstarsze są: Pieniński i Białowieski Park Narodowy, które powstały w 1932 roku. Świętokrzyski Park Narodowy został utworzony w 1950 roku jako trzeci. Najmłodszy jest Park Narodowy „Ujście Warty” z 2001 roku
- Największym Parkiem w Polsce jest Biebrzański Park Narodowy o powierzchni 592,23 km², a najmniejszym Ojcowski Park Narodowy o powierzchni 21,46 km². Dla porównania Świętokrzyski Park Narodowy posiada powierzchnię ponad 76 km²

**EGZEMPLARZ
BEZPŁATNY**

Wykonano na papierze
w 100% z recyklingu.

**Wydawnictwo jest współfinansowane
przez Województwo Świętokrzyskie**

Przyrodnicza - kulturowa ścieżka edukacyjna Nowa Słupia - Święta Katarzyna Śladem kolejki wąskotorowej

Długość ścieżki	16,1 km
Suma podejść:	168 m
Suma zejść:	169 m
Czas przejścia:	5 godzin
Stopień trudności:	łatwy

KOLEJĄ PRZEZ PUSZCZĘ JODŁOWĄ

Dawna leśna kolej wąskotorowa Zagnańsk - Święty Krzyż przebiegająca częściowo przez teren Świętokrzyskiego Parku Narodowego to jedno z największych i najciekawszych przedsięwzięć związanych z gospodarką leśną na terenie Puszczy Jodłowej. Pomimo, że linia została rozebrana około 50 lat temu, ślady po niej wraz z częścią infrastruktury można podziwiać do dziś. Budowę linii kolejki z Zagnańska rozpoczęto w 1918 r., jeszcze podczas trwania pierwszej wojny światowej. Do 1921 r. kolejka dotarła do stacji Bodzentyn, następnie przed 1923 do Świętej Katarzyny, a do 1924 r. pod Święty Krzyż wokolicy wsi Hucisko. Początkowo głównym zadaniem Kolejki Świętokrzyskiej był transport drewna do tartaku w Zagnańsku. W latach 30-tych transport drewna zmalał na rzecz przewozu rud żelaza z kopalni w Rudkach. Kolejka pełniła także funkcje turystyczne, a po zakończeniu II wojny światowej również pasażerskie.

Aut. Bartosz Kozak

Wycieczka kolejką z Zagnańska do Świętego Krzyża, 1938 r. (Zbiór Archiwalny Muzeum Leśnictwa, Ośrodek Kultury Leśnej w Gołuchowie).

Czy wiesz że:

- Kolejka na odcinku od stacji Zagnańsk do stacji Bodzentyn w pierwszych latach istnienia (1918-21) funkcjonowała jako kolejka konna.
- W latach 60-tych istniały plany wyłącznie turystycznego wykorzystania kolejki na odcinku od stacji Bodzentyn do stacji Święty Krzyż. Jednak ze względu na kwestie ekonomiczne odstąpiono od realizacji pomysłu.
- W czasie II wojny kolejką do klasztoru w Świętej Katarzynie podróżował generalny gubernator - Hans Frank, administracyjny zwierzchnik okupowanych ziem w tej części Polski tzw. Generalnego Gubernatorstwa.

Wycieczka kolejką z Zagnańska do Świętego Krzyża, 1938 r.
(Zbiór Archiwalny Muzeum Leśnictwa, Ośrodek Kultury Leśnej w Gołuchowie).

Budowa linii do Św. Krzyża w 1924 r.
(ze zb. Mieczysława Kubali).

HISTORIA W SKAŁACH ZAPISANA

Jedną z najważniejszych przyczyn utworzenia Świętokrzyskiego Parku Narodowego jest niezwykle dziedzictwo geologiczne Gór Świętokrzyskich. To tutaj, na stosunkowo niewielkim terenie, możemy obserwować znaczne zróżnicowanie skał (zwłaszcza osadowych) w zakresie ich wieku jak i rodzaju. Dzięki temu wprawny geolog lub paleontolog niczym z książki, może odczytać zapis fascynującej opowieści o dziejach regionu świętokrzyskiego. Historia ta, pisana przez ponad pół miliarda lat, pełna jest momentów przełomowych, spektakularnych zjawisk przyrodniczych, ciekawych procesów geologicznych, czasów rozkwitu życia jak i jego zagłady.

Osobliwością geologiczną Świętokrzyskiego Parku Narodowego są niewątpliwie gołoborza i wychodnie skalne. Te widoczne na trasie ścieżki są zbudowane z jednych z najstarszych osadowych skał występujących w Polsce. To górnokambryjskie piaskowce kwarcytowe. Powstały w płytkim, chłodnym morzu w wyniku gromadzenia się osadów m.in. piasku i mułu około 500 mln lat temu.

Wychodnie skalne położone w niższych partiach Łysogór często wyłaniające się spośród drzew są pokryte liśćmi, igliwiami, a często też cienką warstwą gleby. Mimo to pozornie martwe, nagie i zimne skały to idealne siedlisko dla mchów, wątrobowców, porostów, glonów, a także innych organizmów, które potrafią przystosować się do życia w tak trudnych warunkach. Jednym z takich gatunków jest zanokcica północna *Asplenium septentrionale* – niezwykle oryginalna roślina bardziej przypominająca trawę niż paproć, wymaga kwaśnego podłoża bez wapieni. Jako, że jest narażona na całkowite wyginięcie została umieszczona w Polskiej Czerwonej Księdze Roślin.

Trylobit fot. Radosław Kuroś.

Czy wiesz, że:

- wychodnie skalne i gołoborza ze względu na warunki klimatu szybciej zarastają na stokach południowych Gór Świętokrzyskich, dlatego też te najlepiej zachowane możemy podziwiać po stronie północnej.
- Góry Świętokrzyskie to region słynący z wydobywania rud metali i innych złóż geologicznych już w czasach starożytnych (krzemień pasiasty).
- zupełnie odmienna pod względem geologicznym od pozostałej części Parku, a przez to niezwykle fascynująca jest stroma skarpa Zapusty w pobliżu Rudek, obejmująca wychodnie skał węglanowych dolomitów dewońskich o odczynie zasadowym, na której możemy spotkać specyficzną roślinność kserotermiczną i ciepłolubną oraz bardzo ciekawe ślimaki.
- ciekawostką geologiczną jest tzw. intruzja magmowa w pobliżu Parku (okolice Psar i Świętej Katarzyny). W tym miejscu magma wdarła się pomiędzy starsze utwory skalne tworząc diabaz - skałę magmową żyłową. W Górach Świętokrzyskich skały magmowe należą do rzadkości.
- Nieopodal Chełmowej Góry mamy do czynienia z ciekawym zjawiskiem – odstonięciem martwicy. Nie martwmy się jednak, chodzi tu bowiem o skałę wapienną, która związana jest z obecnością gorących wód hydrotermalnych, pochodzących z głębi ziemi, które po ochłodzeniu i kontakcie ze związkami żelaza krystalizują i zyskują ciemnobrązową barwę.

Wychodnia skalna

fot. Janusz Kuszewski.

SKARBY ZIEMI – LEŚNY KAMIENIOŁOM

Lasy w Górach Świętokrzyskich oprócz piękna i różnorodności przyrody ożywionej, są miejscem, które kryje inne bogactwo przyrodnicze – przyrodę nieożywioną w postaci minerałów i kopalin. W pasmie Łysogórskim oraz na północ od niego na początku naszej ery intensywnie eksploatowano rudy żelaza. Śladem po eksploatacji i przetopie żelaza są słynne żużle podymarkowe, które odnajdowano również na północnych stokach pasma. Po odkryciu zasobniejszych i czystszych złóż, wydobywania rud żelaza w Łysogórach zaniechano. Dostrzeżono wówczas zalety piaskowca kwarcytowego jako surowca do budowy budynków, mostów, czy tłucznia do utwardzania dróg.

Słabo już dziś widoczna pionowa ściana skalna jest pozostałością po kamieniołomie utworzonego specjalnie na potrzeby kolejki. Pozyskiwany stąd piaskowiec był prawdopodobnie kruszony do odpowiedniej wielkości i służył jako tłuczeń na podsypy torowe. Kamieniołom istniał już w okresie międzywojennym, a eksploatacja była prowadzona jeszcze w latach 50. XX w. Wydobywania zaprzestano dopiero wraz z utworzeniem Parku Narodowego. W terenie możemy dostrzec ślady w postaci zagłębień po drewnianych podkładach oraz miejsca, w którym ładowano kamień na podstawione niżej wagoniki. Tą część trasy kolejki, aż do tzw. rampy wybudowano jako linię do kamieniołomu.

Aut. Bartosz Kozak

Czy wiesz że:

- *Prawdopodobnie z tego kamieniołomu pochodził kamień, który pracownicy kolejki nieoficjalnie przewozili do budowy kościoła w Zagnańsku, trwającej w latach 1947-55.*
- *W czasie funkcjonowania hitlerowskiego obozu jenieckiego na Świętym Krzyżu, jeńcy wykonywali ciężkie prace przy ścinie i zrywce drewna oraz przy rozbudowie i utrzymaniu Kolejki Świętokrzyskiej.*
- *Piaskowce kwarcytowe składają się w ponad 95% z kwarcu. Grubość warstwy kambryjskich piaskowców kwarcytowych w Łysogórach oceniana jest na 2,5-3 km.*

KOLEJOWY TRÓJKĄT

Trójkąt to umowna nazwa stacji Wola Szczygiełkowa. Potoczna nazwa pochodzi od istniejącej tutaj konfiguracji węzła kolejowego umożliwiającego zawracanie na niej składów pociągów lub kierowanie ich w jednym z trzech zbiegających się kierunków. Z lotu ptaka taki układ przypomina trójkąt. Do czasów wybudowania podobnego układu torów na stacji Święty Krzyż lokomotywy ciągnęły wagony ze Świętego Krzyża w kierunku Woli Szczygiełkowej poruszając się tyłem. W tym miejscu z linią główną łączył się tor wiodący od Bocznicy Franciszka pod Świętą Katarzyną. Po północnej stronie toru głównego znajdowała się mijanka, według planu z 1933 r. miała ona 205 m długości. Była to jedna z większych stacji na trasie kolejki, z dużą składnicą drewna i budynkami stacyjnymi. Po uruchomieniu przewozów osobowych (1953 r.) działacze PTTK wyznakowali czarny szlak turystyczny wiodący ze stacji Trójkąt na Przełęcz Świętego Mikołaja, gdzie łączył się on ze szlakiem czerwonym. W czasach swojej świetności kolejka oferowała swoim pasażerom niezapomniane widoki nie tylko na las.

Aut. Bartosz Kozak

Tak przejażdżkę kolejką opisuje Sylwester Kowalczewski w swoim przewodniku turystycznym po Górach Świętokrzyskich z 1957 r.:

„Za szosą bodzentyńską kolejka przecina ukośnie Dolinę Wilkowską pomiędzy Łysicą a Miejską Górą i od przystanku Wola Szczygiełkowa biegnie skrajem lasu u podnóża grzbietu Łysogór. Z lewej strony w dolinie widać wyciągnięte szeregiem wsie: Wolę Szczygiełkową, Dębno z murowanym kościołem, Jeziorko, Mirocice i Baszowice. Na dalszym planie rysuje się zielona kopa Chelmowej Góry”.

Parowóz typu „Las” Ty-1132-55 z pociągiem wycieczkowym na stacji Dębno podczas uzupełniania wody z ocembrowanej studzienki (druga poł. lat 50. XX w.) (zb. Andrzeja Tajcherta).

DUŻY MOST

Najliczniejszymi materialnymi świadectwami dawnej kolejki na terenie Świętokrzyskiego Parku Narodowego są mosty kolejowe. Znajdujemy się przy najokazalszej pozostałości po dawnej kolejce leśnej na terenie Parku tzw. Dużym moście. Pierwotnie w miejscu tym znajdował się most o konstrukcji drewnianej, wzniesiony przez firmę „Aleksander hr. Szeptycki i Fussmann i S-ka”, która w tym czasie dzierżawiła kolejkę i nie była zainteresowana ponoszeniem dużych kosztów inwestycyjnych. Po utworzeniu Państwowego Zarządu Kolejek Leśnych w Zagnańsku, który w 1932 r. przejął bezpośredni zarząd nad kolejką, rozpoczęto przebudowę nietrwałych mostów drewnianych na murowane. Znajdujący się tutaj most został zbudowany według projektu technika Adriana Gorbaczyka z czerwca 1932 r., o świetle 5 m i wysokości 4,5 m (wysokość całego obiektu 5,5 m). Na jego wschodnim przyczółku, po prawej stronie widoczna jest data budowy: październik 1932 r. W przeciwieństwie do drewnianych budynków czy rozebranych torowisk, murowane mosty przetrwały do naszych czasów. Świętokrzyskie lasy i wsie cały czas kryją ślady po dawnych kolejkach. Najczęściej ślady te są ledwie dostrzegalne, lecz niekiedy prezentują się naprawdę okazale. Do naszych czasów przetrwały niektóre budynki na terenie Zagnańska: parowozownia, warsztaty naprawcze, kuźnia, odlewnia, stolarnia, budynek stacyjny i administracyjny kolejki. Niestety, całkowitemu zniszczeniu uległy: wagonownia oraz zakładowy dom kultury. Po zmianach własnościowych część obiektów zaadoptowano do pełnienia innych funkcji, zmieniając ich formę architektoniczną i funkcjonalną, natomiast pozostałe nadal niszczeją, w związku z czym trudno obecnie odnaleźć blask ich dawnej świetności. W Zagnańsku możemy odnaleźć również jedną z najcenniejszych pamiątek po zagnańskich kolejkach - trzyosiowy parowóz Ty-1131-55 „Las” z 1955 r.

Aut. Bartosz Kozak

Czy wiesz że:

- *Parowóz Tx-1117 produkcji zakładów Henschel & Sohn z 1918 r. to parowóz pracujący niegdyś na kolejce świętokrzyskiej pozostający nadal w użyciu. Obsługuje francuską kolejkę 'Train Historique du Lac de Rille' jako pociąg muzealny.*

BOCZNICA FRANCISZKA

Początkowo był to końcowy przystanek zasadniczej części kolejki, który powstał przed 1923 rokiem. Po rozbudowie głównej linii w kierunku Nowej Słupi w 1924 roku, trasa ta została bocznica, którą połączono wkrótce torem ze Świętej Katarzyny do Woli Szczygiełkowej. Czasy dzierżawy kolejki i lasu przez prywatne spółki jak i gospodarka leśna w czasie okupacji wywarły znaczny, negatywny wpływ na drzewostan dzisiejszego ŚPN. Wyrazem chęci rabunkowej gospodarki w czasach II wojny światowej było przedłużenie bocznic Franciszka aż po wieś Kakonin, co umożliwiło wywóz drewna z południowego zbocza Łysicy. Linię ta wybudowano z naruszeniem zasad bezpieczeństwa, występowały tu bardzo duże spadki toru, oraz łuki o niewielkim promieniu skrętu, co spowodowało wiele wykolejeń. Bocznic Franciszka wraz z torem w kierunku Woli Szczygiełkowej straciła na znaczeniu po wojnie i utworzeniu Parku. W latach 50-tych była już trwale nieczynna.

Aut. Bartosz Kozak

Czy wiesz że:

- *Po I wojnie światowej kolejka wraz z tartakiem w Zagnańsku trafiła pod zarządek dawnego Nadleśnictwa Święta Katarzyna na terenach którego utworzono w 1950 r. Świętokrzyski Park Narodowy.*
- *W 1943 r. planowano połączenie tej bocznic z linią kieleckiej kolei wąskotorowej w pobliżu Górna, a w latach 50-tych rozważono ten sam pomysł w związku z przewidywaną budową normalnotorowej linii Kielce-Ostrowiec. Żadne z planowanych zamierzeń nie doszło do skutku.*
- *Kolejka w latach powojennych przewoziła rocznie od 20 000 do 30 000 m³ drewna, dla porównania obecne pozyskanie drewna w Parku w ramach zabiegów ochronnych waha się od 1 000 do 1 500 m³.*

Zagnańskie koleje leśne – Linia Suchedniowska (Zagnańsk – Siekierno) i Linia Świętokrzyska (Zagnańsk – Święty Krzyż) (B. Kozak).

Kolejka Świętokrzyska w rejonie Łysogór (B. Kozak).

Cykl przewodników

**Przyrodnicza ścieżka edukacyjna
Św. Katarzyna - Łysica:**
Jeden ze szczytów Korony Gór Polski

**Przyrodnicza ścieżka edukacyjna
Nowa Słupia - Łysa Góra**
Śladem czarownic, pogańskich kultów
i powstańczych kryjówek

**Przyrodnicza ścieżka edukacyjna
Huta Szklana - Łysa Góra**
Pośród szumu świętokrzyskich jodeł i buków

**Przyrodnicza ścieżka edukacyjna
Trzcianka - Łysa Góra**
Szlakiem mamucich jodeł

**Przyrodniczo - kulturowa ścieżka edukacyjna
Nowa Słupia - Święta Katarzyna**
Śladem kolejki wąskotorowej

Przyrodnicze ścieżki edukacyjne:

- Na Przełęcz Hucką
- Na Przełęcz Św. Mikołaja

**Historyczno - przyrodnicza ścieżka edukacyjna
im. płk Mariana Sołtysiaka ps. „Barabasz”**
Bukowa Góra - Wilków

Tekst i zdjęcia

Świętokrzyski Park Narodowy
z siedzibą w Bodzentynie.

ul. Suchedniowska 4
26-010 Bodzentyn
tel. 41 311-51-06
e-mail: dyrekcja@swietokrzyskipn.org.pl

Bartosz Kozak
(w części poświęconej historii kolejki wąskotorowej)

*Zdjęcie na okładce:
Uroczyste otwarcie ruchu osobowego na Kolejce Świętokrzyskiej.
Zagnańsk, 22 lipca 1953 r. (fot. udostępniona przez Annę Materek).*

Wydawca

**PTTK
Oddział Świętokrzyski
w Kielcach**

ul. H. Sienkiewicza 29, 25-007 Kielce
tel. 41 344 77 43
e-mail: biuro@pttkkielce.pl
www.pttkkielce.pl